

Jazyková kultura – úvodní lekce

Komunikace v přirozeném jazyce (v případě českého jazykového společenství v češtině) je důležitou a integrální součástí (mezi)lidského jednání, jež je ze své podstaty kooperativní. Způsob, jak se vyjadřujeme, jak k jazykové komunikaci přistupujeme, lze označit jako naše **komunikační chování**.

Jako každé lidské jednání, i jednání komunikační vyžaduje jisté úsilí. Jazyková komunikace, jejímž cílem je dorozumění, představuje pro své účastníky práci, kterou je třeba vykonat. Platí přitom, že mluvčí/pisatel je v průběhu komunikace prvním účastníkem, a tak právě on rozhoduje o tom, kdo tu práci vykoná, resp. jak si ji on sám se svým posluchačem/čtenářem rozdělí. Komunikační práci, kterou mluvčí/pisatel nevykoná, bude muset vykonat posluchač/čtenář. Např. vyslovuje-li veřejný mluvčí nedbale, je pro posluchače porozumění obtížnější; opomíjí-li pisatel interpunkční znaménka, je pro čtenáře namáhavější pochopit strukturu textu, vztahy mezi větami atd. A jak to pregnantně formulovala významná česká fonetička prof. dr. Zdena Palková, kultura komunikace začíná **ochotou mluvčího vynakládat úsilí ve prospěch pohodlí posluchače**. Při veřejné komunikaci může mluvčí/pisatel vhodným výběrem a realizací jazykových prostředků uspojit práci s porozuměním třeba i statisícům posluchačů/čtenářů najednou.

Za své komunikační chování nese každý jedinec odpovědnost. Pro komunikaci formální, veřejnou, oficiální, ale vlastně nejen pro ni platí, že se komunikační kultura projevuje pečlivostí při výběru jazykových prostředků, tak aby byly adekvátní vzhledem k (předpokládanému) komunikačnímu partnerovi, vzhledem k předmětu komunikace a k celkové komunikační situaci. Komunikační kultura má zřetelný morální rozměr, který se projevuje nejen zásadou vstřícnosti ke komunikačnímu partnerovi, nýbrž i požadavkem slušného a neurážlivého vyjadřování o osobách, jež jsou tématem komunikace.

Při komunikaci v jednotlivých typech komunikačních situací se řídíme příslušnými **komunikačními normami**, přičemž normy situací formálních jsou „silnější“, závaznější než v případě komunikace neformálních. Normy mají povahu doporučení, zákazů apod. a nemusejí být nikde formulovány, existují totiž **intersubjektivně** – tzn. v abstraktním prostoru mezi jazykovými pově-

domími jednotlivých uživatelů jazyka, v jakési kolektivní mysli daného společenství. Posluchač/čtenář očekává, že mluvčí/pisatel bude v dané situaci používat určité typy jazykových prostředků, ale nejen to: rovněž mluvčí/pisatel očekává, že od něj posluchač/čtenář v dané situaci očekává užívání určitého typu prostředků. Norma je porušena, když si posluchač/čtenář povšimne odchylky od svého očekávání a tuto odchylku hodnotí negativně.

Komunikační normy si osvojujeme jako součást své komunikační kompetence. Naše očekávání jsou tedy dána naší zkušeností s obdobnými komunikačními situacemi, ovšem i přímou rodinnou výchovou a školní jazykovou a komunikační výukou, a jsou ovlivňována i naší osobnostní dispozicí a obecnými postoji ke světu.

S jistým, nikoli ale principiálně zkreslujícím zjednodušením lze říci, že v řadě komunikačních situací, které označujeme jako formální, nám komunikační norma velí/radí něco jako „v této situaci se ode mě čeká, že budu mluvit/psát spisovně“. A také o tom, co to znamená vyjadřovat se spisovně, rozhoduje nějaká intersubjektivní norma – jazykověda ji označuje jako **jazykovou normu spisovnou**. Existence vypracovaného, kultivovaného jazykového útvaru (spisovného jazyka), odlišného od běžně mluvených podob jazyka, je ve vyspělých společnostech pravidlem. Spisovná čeština je útvar ustálený dlouhou a silnou kulturní tradicí a požívající obecné vážnosti. Existuje řada žánrů a sfér jazykové komunikace, v nichž je užívání spisovné češtiny i dnes valnou většinou obyvatel České republiky očekáváno jako samozřejmost. Ovládnutí spisovné češtiny je přirozeným cílem školního předmětu český jazyk: děti se tím připravují na život ve společnosti a vrůstají do národní kultury.

Protože se uživatelé jazyka o spisovnou normu zajímají a protože s ní musí pracovat škola, je obvyklé – pochopitelně nejen v českém prostředí – a navýsost užitečné, že se ji odborníci pokoušejí zachytit a popsat v příručkách, jimž se říká kodifikační (na ně a na jejich obsah jsme v této knížce upozorňovali). Součástí spisovné normy však není nutně to, co je obsaženo v kodifikačních příručkách (ty mohou za vývojem spisovné normy zaostávat a mohou se také mýlit), nýbrž to, co je při formální komunikaci většinou jazykově vnímavých

posluchačů/čtenářů očekáváno, čeho si nepovšimnou a co nehodnotí jako nepatřičné. Že však v jazykovém společenství, v němž existuje **kodifikace spisovné normy**, má tato kodifikace zpětný vliv na podobu této normy, je nasnadě, ostatně jinak tomu být nemůže.

Jazykové a komunikační normy vnášejí do jazyka a do komunikace řád a tím jazykovou komunikaci usnadňují. Jazykové společenství potřebuje, aby tu nějaký řád platil, a tak se v zájmu své stability a v zájmu hladkého fungování komunikace snaží o zachovávání, resp. jen o mírné, evoluční proměňování norem, zejména pak právě normy spisovné.

R. A.